

РЕЗИМЕ

Савремени приступ настави подразумева да се она стално теоријски и практично унапређује. Да би наставни процес био успешан, учитељ мора да поседује одређене компетенције до којих долази образовањем и сталним стручним усавршавањем. Те компетенције ће развијати истраживањем, проверавањем, процењивањем и самопроцењивањем, као и сталним богаћењем своје праксе, а која треба да је увек усмерена ка ученику. Циљ рада је био да се испитају ставови и мишљења учитеља о планирању и реализацији наставе *Српског језика*, као и њихова мишљења о сталном стручном усавршавању које је императив савремене наставе. Анкетом су се добили одговори у виду мишљења и ставова учитеља на основу избора понуђених тврдњи. Највећи број учитеља у реализацији наставе *Српског језика* одређује наставне садржаје и циљ часа, укључују и мотивишу ученике, али недовољно подстичу њихово критичко мишљење, недовољно их усмеравају на повезивање садржаја *Српског језика* са садржајима других предмета. Учитељи се стручно усавршавају, сарађују са родитељима и стручном службом, али веома мало користе ресурсе локалне средине. Иако живимо у свету технолошких иновација, учитељи још увек нису, у доброј мери, информатички оспособљени, а најслабије су им компетенције везане за истраживачки рад. Учитељи би зато требали да континуирано усавршавају стечена знања и искуства у складу са савременим педагошким теоријама дидактике и методике наставног рада.

Кључне речи: *Српски језик, припремање и реализација наставе, мишљење учитеља и компетенције.*

ABSTRACT

The modern approach to teaching includes permanent theoretical and practical improvement. Teachers are obliged to have certain competences gained by education and permanent professional development so that the process of teaching could be successful. The competences are improved by research, checking, estimation and self-estimation as well as constant enrichment of practical work which is always turned to a student. The aim of the work was to examine the opinions of teachers about the planning and realization of teaching the Serbian language and at the same time about permanent professional development which is the most important in modern teaching. The questionnaire provided the answers as teachers' opinions based on some offered statements. Most teachers use these processes during the realization of teaching the Serbian language: setting the content and aim of a lesson, activation and motivation of students, but teachers do not initiate students' critical opinion and they do not include the coordination of the Serbian language to the other subjects. Teachers improve their professional development, coordinate to parents and other service but they do not use the resources of the local community sufficiently. Although we live in the world of technological innovation, teachers have not been ICT trained yet and their weakest competences are connected to researching. Thus, teachers should develop their knowledge and experience permanently according to modern pedagogical theories of didactics and methodic of teaching.

Key words: *the Serbian language, preparation and realization of teaching, the opinions and competences of teachers.*

Évkönyv 2016, XI. évfolyam, 1. szám
 Újvidéki Egyetem
 Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

ETO: 37.016:811.163.41+371.123
 Eredeti tudományos munka
 A leadás időpontja: 2016. szeptember 28.
 Az elfogadás időpontja: 2016. október 11.
 Terjedelem: 19–26.

**Драгана ГАВРИЛОВИЋ-
 ОБРАДОВИЋ**

Доктор дидактичко-методичких наука
 ОШ „Ђура Јакшић“
 Каћ
 gagaonn@gmail.com

МИШЉЕЊА И КОМПЕТЕНЦИЈЕ УЧИТЕЉА ЗА ПРИПРЕМАЊЕ И РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

*Opinions and competences of teachers for the
 preparation and realization of teaching the Serbian
 language*

*Az oktató elképzelései és kompetenciája a szerb nyelv
 tanításának előkészítésében és megvalósításában*

Увод

Време у коме живимо је време великих промена, а те промене се рефлектују и на наставу. Зато модерна школа има задатак да ученика припрема не само за садашња знања, јер она брзо застаревају, него и за будуће информације. Ученика треба оспособљавати за перманентно образовање, а то, пре свега, подразумева учење учења (Арсич 2000: 170). У складу са тим, школа, односно учитељи морају мењати свој однос и стил рада.

Квалитет наставе зависи, у највећој мери, од учитељевих личних и стручних компетенција. Савремена настава ставља ученика у средиште наставног процеса, а пред учитеља се стављају бројни захтеви и обавезе како би наставни процес био успешан. Учитељ треба да је професионалац, стручан, креативан, истраживач, критички оријентисан, али и да има развијен осећај за сензибилитет и емоције својих ученика.

Учитељи треба да познају и етапе когнитивног развоја деце, да разумеју менталне процесе при учењу и да према њима прилагоди наставу. Све то подразумева да он треба да добро познаје своју струку, да има јасне критеријуме постигнућа, добру временску организацију наставе, да примењује савремене методе и облике рада, а сходно томе и наставна средства.

Методe истраживања

Циљ рада је био да се утврди како се учитељи припремају за наставне часове *Српског језика*, усмеравају ли наставу на ученика и усавршавају ли се током свог

рада. Пошли смо од претпоставке да учитељи континуирано планирају реализацију наставних часова, да мотивишу ученике и све активности усмеравају на њих, као и да се стално стручно усавшавају.

У истраживању, односно испитивању мишљења, учествовало је 109 учитеља са подручја Јужнобачког округа. За потребе истраживања сачињен је анкетни упитник који се састоји од 26 тврди подељених на три подручја: Припремање учитеља за час *Српског језика* (11 тврдњи), реализација наставног часа *Српског језика* (9 тврдњи) и стручно и педагошко усавршавање учитеља (6 тврдњи). Свакој тврдњи је придружена лествица Ликертове скале, али од 4 степена: 1. никада, 2. понекад, 3. често и 4. увек. Изоставили смо степен, односно тврдњу ретко, јер за потребе овог истраживања тврдње ретко и понекад, сматрали смо као синониме. Тврдње у анкети су се односиле на слагање учитеља са њима или на учесталост њихове примене у настави. Једино тврдње које су се односиле на потребне стручне и педагошке компетенције учитеља се односе на њихов квалитет знања и ту смо учитељима понудили тростепену скалу: 1. много лошије од просека, 3. просечно и 5. много боље од просека.

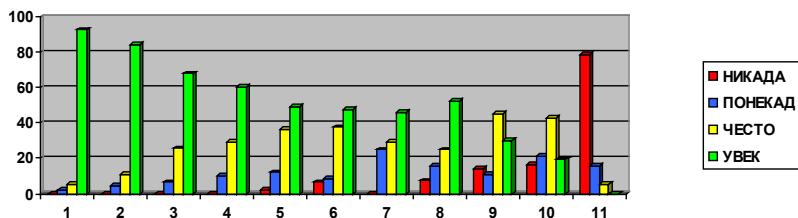
Резултати и анализа истраживања

Подаци у табели број 1 показују како се учитељи припремају за наставни час *Српског језика*. Највећи број испитаних учитеља приликом припреме одређује садржај наставне теме (92,7%) и циљ часа (84,4%). Очекивања су била да се, у свакој планираној активности, прво одреди циљ, а затим и други параметри, али подаци указују на то да испитани учитељи већи акценат стављају на избор садржаја, који би, можда сами по себи, требали да одреде и испуне циљ часа. У пракси то не би требало да буде тако, јер без јасног циља нема ни јасних и конкретно реализованих задатака. Тип часа никад не одређује 78,9 % од испитаних учитеља. Сви они су у напомени навели да је тип часа одређен Наставним планом и програмом и да они то прихватају без могућности да мењају. Веома мали број испитаних учитеља (19,3%) увек одређује поједине етапе часа што није добро, јер може довести до лоше организације наставног часа, како у реализацији планираних садржаја тако и у временском оквиру часа. Уводни део часа са мотивационог аспекта је изузетно значајан и не би било добро да се прескаче, али и остале етапе часа треба јасно одредити и испланирати. Ни коришћење литературе није на завидном нивоу када су у питању испитани учитељи, а могућности коришћења различите литературе, као и упућивање ученика на различите изворе знања су изузетно велике када је у питању настава *Српског језика*. Место извођења наставе *Српског језика*, мимо класичне наставе у учионици, може да буде и у: информатичком кабинету, библиотеци, читаоници, позоришту, сајму књига, природи... Могућности су, и у том смислу, различите, па остаје забрињавајући податак из табеле да 7,3% испитаних учитеља никада не одређују место извођења наставе. Нису много охрабрујући ни подаци када су у питању: одређивање наставних метода,

средстава рада и образовних постигнућа часа, што доводи у питање сумњу колико се уважавају индивидуалне способности ученика и њихови различити нивои и могућности постигнућа. Социјалне облике рада увек одређује 67,9% испитаних учитеља, док остали то чине често (25,7 %) или понекад (6,4%). Остаје да верујемо да учитељи одређују различите облике рада и тиме излазе из оквира стереотипа и најчешће примењиваног фронталног рада. Испитани учитељи су у напомени истакли и да, углавном, користе готове припреме за наставне часове, а које добијају од различитих Издавачких кућа, па немају потребу, а ни времена да се баве одређивањем сваке секвенце часа понаособ. Можда би у будућности, заиста, учитељима требало олакшати посао администрације и оставити им више времена да се баве својим ученицима, њиховим постигнућима и квалитетом наставе. Знајући да у свом раду учитељи имају ученике са посебним потребама, просечне ученике, али и оне даровите, тешко да може сам да одржи квалитет рада на свим нивоима и да свим ученицима пружи одговарајући максимум.

Табела бр. 1. Припремање учитеља за час Српског језика (%)

Учитељи одређују	Никада	Понекад	Често	Увек
Садржај наставне теме - 1	0	1,8	5,5	92,7
Циљ часа - 2	0	4,6	11	84,4
Облик рада - 3	0	6,4	25,7	67,9
Наставна средства - 4	0	10	29,4	60,6
Ток часа - 5	1,8	12	36,7	49,5
Образовна постигнућа часа - 6	6,4	8,3	37,6	47,7
Наставне методе - 7	0	24,8	29,4	45,8
Место извођења наставе - 8	7,3	15,6	24,8	52,3
Литература -9	13,8	11	45	30,2
Трајање поједине етапе часа - 10	16,5	21,1	43,1	19,3
Тип часа - 11	78,9	15,6	5,5	0

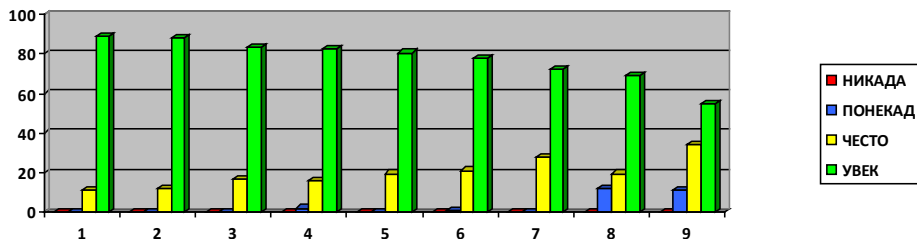

Графикон бр. 1. Припремање учитеља за час Српског језика

Подаци у табели број 2 показују да највећи број испитаних учитеља укључују своје ученике у рад (88,9%), дају им повратну информацију која их свакако мотивише (88,1%), али и додатно подстичу своје ученике (83,5%). Познато је да претходно мотивисани ученици дубље и свестраније улазе у свет књижевно уметничког дела (Николић 1992: 170-182), као и да међу узроцима школског успеха доминантно место заузима мотивација Квашчев, Радовановић (1987: 109-148). Такође, прилично је уједначен и број испитаних учитеља који подстичу логичко и критичко мишљење ученика (82,6%), стварају позитивну атмосферу (80,7%) и усмеравају рад ученика (78,1%). Нешто је мањи број испитаних учитеља који увек подстичу ученике да повезују познате наставне садржаје са новим наставним садржајима (72,5%), а то би требало стално чинити, јер је такво повезивање градива основа континуираног, систематског и логички повезаног учења и усвајања чињеница, као и учења са разумевањем. Само такво учење је продуктивно. Није ни завидан број испитаних учитеља који посвећују пажњу и време деци са посебним потребама (68,8%), а што неки учитељи оправдавају тиме, наводећи у напомени анкете, да немају у одељењу ученике који раде по ИОП-у. Ово можемо дефинисати као преуско гледиште, јер ученици са посебним потребама нису само они који раде по ИОП-у. Ипак, забрињавајући је податак да само 55% испитаних учитеља увек подстичу ученике да повезују садржаје *Српског језика* са садржајима других предмета, 34% то често раде, а само понекад 11%. Образовање у транзицији се базира на интердисциплинарности и интеграцији наставних садржаја и наставних предмета. Савремена настава треба да се поставља на тематским оквирима, а да се строге границе између наставних предмета и наставних области бришу. Томе у прилог не иде последњи податак из табеле број 2.

Табела број 2: Реализација наставног часа Српског језика (%)

Ток часа	Никада	Понекад	Често	Увек
Укључујем ученике у рад - 1	0	0	11,1	88,9
Дајем повратну информацију ученицима - 2	0	0	11,9	88,1
Мотивишем ученике - 3	0	0	16,5	83,5
Подстичем логичко и критичко мишљење код ученика - 4	0	1,8	15,6	82,6
Стварам позитивну атмосферу - 5	0	0	19,3	80,7
Усмеравам рад ученика - 6	0	0,9	21	78,1
Подстичем ученике да повезују познате наставне садржаје са новим наст. садрж. - 7	0	0	27,5	72,5
Посвећујем пажњу и време деци са посебним потребама - 8	0	11,9	19,3	68,8
Подстичем ученике да повезују садржаје <i>Српског језика</i> са садржајима других предмета - 9	0	11	34	55

Графикон бр. 2. Реализација наставног часа *Српског језика*

Потреба да своје ученике подстакне и заинтересује за читање и тумачење књижевних текстова, као и за обраду граматичких садржаја, доводи учитеља у позицију истраживача, који свестан могућности, интересовања и специфичних наклоности својих ученика, настоји да одабере садржаје, методе и облике рада, као и наставна средства којима ће остварити циљеве наставе *српског језика*. Најпоузданије извориште мотивације у припремању за наставу *српског језика* јесу његови ученици, односно жеља да у њима развије активан, вољан и стваралачки приступ наставним садржајима.

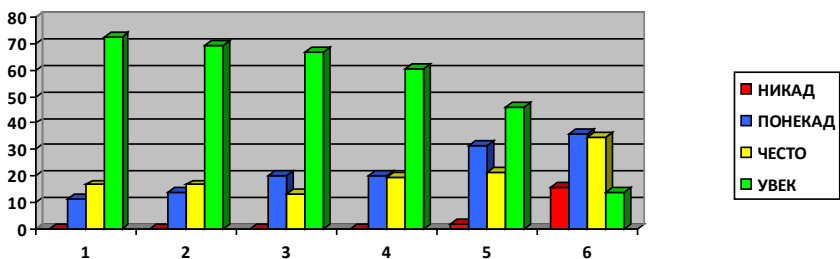
Резултати у табели број 3 показују да се већина испитаних учитеља увек стручно и педагошки усавршава (72,5%), док остали то чине често (16,5%) или понекад (11%). Прилично су уједначени подаци који указују на то колико учитељи сарађују са родитељима (увек-69,7%, често-16,5% и понекад-13,8%), као и колико сарађују са стручном службом (увек-67%, често-12,8% и понекад-20,2%). Примењују иновације у настави: увек (60,6%), често (19,2%) и понекад (20,2%) испитаних учитеља. Самоевалуација није нешто што већина учитеља увек ради и тај проценат износи 45,9%, често то раде 21,1% учитеља, понекад 31,2%, али и 1,8% учитеља то никада не чине. Најмањи број учитеља користи ресурсе локалне средине, а 15,6% то никада не чине. То су подаци које не бисмо требали да превидимо, јер сарадња са локалном средином је веома важна. Ученици треба да се укључују у активности које се организују на нивоу локалне заједнице и тако изађу из оквира школе и школске зграде. Треба да учествују у културно-уметничким програмима, посећују библиотеке, музеје, галерије, позоришта, биоскоп, сајамске манифестације и на свим тим нивоима потребна је сарадња школе и локалне средине.

Табела бр. 3: Стручно и педагошко усавршавање учитеља (%)

Усавршавање наставника и сарадња	Никад	Понекад	Често	Увек
Стручно се усавршавам - 1	0	11	16,5	72,5

Сарађујем са родитељима - 2	0	13,8	16,5	69,7
Сарађујем са стручном службом - 3	0	20,2	12,8	67
Примењујем иновације у настави - 4	0	20,2	19,2	60,6
Самоевалуирам свој рад - 5	1,8	31,2	21,1	45,9
Користим ресурсе локалне средине - 6	15,6	35,8	34,8	13,8

Графикон бр. 3. Стручно и педагошко усавршавање учитеља

Подаци у табели број 4 показују процену учитеља када су у питању њихова знања, а која се односе на одређене стручне и педагошке компетенције. Квалитет свог знања учитељи су оцењивали оценом 1, ако је много лошије од просека, оценом 3, ако је просечно и оценом 5, ако је много боље од просечног. Испитани учитељи најбоље су оценили своје комуникацијске компетенције, социјална знања и вештине (81,7%), док остале две компетенције, а које се односе на информатичку оспособљеност и методичка знања и оспособљеност за истраживачки рад, оцењују много лошије. То све указује да су информатичка знања испитаних учитеља на нивоу просека, као и да нису довољно оспособљени за истраживачки рад.

Табела бр. 4: Процена педагошких и стручних компетенција учитеља за успешно реализовање наставе Српског језика (%)

Педагошке компетенције учитеља	1	3	5
Комуникацијске компетенције, социјална знања и вештине	0	18,3	81,7
Информатичка оспособљеност	6,3	47,8	45,9
Матодичка знања и оспособљеност за истраживачки рад	9,2	48,6	42,2

Резултати из табеле број 4 јесу показатељ које компетенције учитеља треба надоградити. То се може остварити одабиром семинара који доприносе развоју управо тих компетенција и другим видовима стручног усавршавања учитеља.

Закључак

Циљ рада је био да се испитају ставови и мишљења учитеља о планирању и реализацији наставе *Српског језика*, као и њихова мишљења о сталном стручном усавршавању које је императив савременог доба и образовања.

Анкетом су се добили одговори у виду мишљења и ставова учитеља на основу избора понуђених тврдњи. Највећи број учитеља у реализацији наставе *Српског језика* одређује наставне садржаје и циљ часа, укључују и мотивишу ученике, али недовољно подстичу њихово критичко мишљење, недовољно их усмеравају на повезивање садржаја *Српског језика* са садржајима других предмета, па се не подржава принцип интеграције и корелације наставних садржаја. Учитељи се стручно усавршавају, сарађују са родитељима и стручном службом, али веома мало користе ресурсе локалне средине. Иако живимо у свету технолошких иновација, учитељи још увек нису, у доброј мери, информатички оспособљени, а најслабије су им компетенције везане за истраживачки рад.

Истраживање је показало потребу да се учитељи стално стручно усавршавају, информатички описмењују, да примењују иновације у настави, да повезују садржаје *Српског језика* са садржајима других предмета, да више да користе ресурсе локалне средине, али и да се укључују у истраживачке пројекте и тако обогаћују своја методичка и методолошка знања.

Образовање, а у том контексту, и учитељи имају значајну улогу у формирању развоја личности ученика. Преко система образовања друштво утиче на будућност генерације младих. Међутим, у условима социјалног раслојавања, великог броја незапослених, великих дуговања, смањења плата, транзиција нам је донела и све скупље образовање које је недоступно већем броју популације. Незадовољство је присутно и код студената, али и код просветних радника који имају мала примања, а и страхују за радна места, због рационализације мреже школа, све мањег броја ученика и др. У таквим условима тешко да се може реализовати висок степен професионализма просветних радника, а и школа у таквом миљеу губи васпитну и социјализаторску улогу са јасним циљевима и вредностима. Тешко је онда очекивати да и сами учитељи могу да трагају за савршенијим путевима остварења стваралаштва и креативности ученика у настави.

Литература

Арсиф (2000): Милисав Арсиф, *Како унапређивати наставу*, Крушевац: Висока школа за образовање.

Гојков (2004): Грозданка Гојков, *Прилози постмодерној дидактици*, Вршац: Висока школа а образовање васпитача.

Ковач-Церовић Т, Граховац В, Станковић Д, Вуковић Н, Игњатовић С, Шћепа-новић Д, Николић Г, Тома С (2004): *Квалитетно образовање за све. Изазови рефор-ме образовања у Србији*. Београд: Министарство просвете и спорта.

Квашчев, Радовановић (1987): Радивој Квашчев, Венцеслав Радовановић, Ути-цај способности сложаја особина личности и мотивација на успех у школском учењу, *Истраживања у педагошкој психологији*, приредила Тинде Ковач-Церовић, Београд: Савез друштвава психолога СР Србије, 109-148.

Николић (1992): Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књи-жевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић (1978): Марко Стевановић, *Модерна основна школа*, Београд: НИП „Књижевне новине“, редакција „Стручна књига“.